

Rote: Hinnäs socken St Malm nr 3

Liv -komp.

Uppgifter enl husförhörslängden:

Soldat: Jonas Nilsson Spak

Född: 1786 19/6 St Malm

död: 1808 8/12 på Åland

Infl: Från Östra Vingåker 1806

Hustru: Ingrid Ersdotter

Född: 1771 9/5 St Malm

död: 1855 29/3

Infl: Från Östra Vingåker 1806

Vigda: 1806 11/11 i St Malm

Barn: Brita född 1808 21/7

Not: Ingrid Ersdr. var född på "Narven", där hennes far, Eric Nilsson, var måg hos brukaren Nils Jonsson och hans hustru Elisabeth Jönsdr. Hennes mor var således dottern på stället, Ingrid Nilströf född 1737. Sedermera övertogs "Narven" av mågen. Stället låg ca 1,5 km S Strångsjö station. År 1789 flyttar Ingrid Ersdr till Göteboda i Ö Vingåker som de ja (mjölkpiga). År 1806 är hon skriven på Strångbäcken för att samma år flytta till St Malm.

Uppgifter enl. mönsterrullor

Årst.: Datum ej angivet men troligen i sept. 1806. Avsk. Död 8/12 1808.

M.rulla år 1807 20/6 i Greifswald, Svenska Pommern. Jonas Spak

Ålder 21, tj. år 3/4, längd 5,9, gift.

M.rulla år 1809. Johan Spak död 8 dec 1808 på Åland. Anders Hopp, vargeringsman ordinarie på roten samma dag.

Jonas Nilsson Spak var son till brukaren av torpet Bråten i St Malm, Nils Persson, född 1728, och hans hustru Brita Jönsdr. född 1745. Bråten liksom Narven äro i dag jämnade med marken. Båda torpen, särskilt Bråten, vora ganska isolerade från den övriga bygden där de lågo i socknens södra ände, mot Björkviks och Östgötagränserna, med 1,5 mil till sockenkyrkan, fågelvägen. Detta medförde att innevånarna i dessa trakter hämtade Guds ord och gick nattvardsgång i Simontorps kyrka som låg betydligt närmare, ca 9 km fågelvägen.

År 1801 flyttar Jonas Nilsson till "Hagen" som dräng. Detta torp är också borta, och låg vid NV änden av den lilla Löpsjön. 1802 blir han dräng vid Stenstorp, för att året därpå avflytta till Ö. Vingåker. Först till Strångbäcken, och därifrån till Sätra gästgivaregård, för att år 1805 vara skriven på Näs. År 1806 är han tillbaka på Strångbäcken.

Vid G- mönstringen den 21/6 1806 begär och får soldaten på Hinnäs

rote nr 3, Johan Hagel, avsked på grund av skada i ena handen, och Jonas Nilsson söker och blir antagen som ny soldat på roten, och erhåller soldatnamnet Spak.

Under sin vistelse i Ö. Vingåker har Jonas Nilsson blivit bekant med den 15 år äldre mjölkpigan på Göteboda, Ingrid Ersdr. De flyttar under hösten 1806 till St Malm, och gifter sig den 11/11 samt tager sitt torp i besittning.

Under sen hösten avgick ersättningsstyrka till regementets Pommern bataljon, till den blev Johan Spak uttagen, vilket är ganska märkligt. Han var ju en nyanställd soldatrekryt som ännu ej bevisat något regementsmöte. Ersättningsstyrkan inträffade i Ystad vid jultiden. Hur man förskaffade sig dit är svårt att säga, men troligt är att det skett med sk "marche forcee" dvs med kronoskjuts som bönderna fick svara för.

Det var landshövdingarna i de län som man for igenom som hade att se till att erforderligt antal hästar och vagnar uppbådades. Vanligen åkte man 4 man + skjutsbonden på varje vagn. Skjutssträckorna för bönderna utgjordes mestadels av avståndet mellan gästgivargårdarna, varefter de avlöstes av andra bönder. Det var vanligt att transportera trupp på detta sätt.

Överstelöjtnanten vid Kronobergs regemente, chef för regementets Pommernbataljon åren 1805-1806, Erland Hederstjerna, mottog i september månad 1807 förordnandet, att uppbära landshövdingetjänsten i Kronobergs län under 3 månader. Vid samma tid började svenska armén återkomma från Pommern. Han skriver om det bryderi han hade när 4 000 man inom en vecka skulle transporteras genom länet, från Skåne och Blekingegränsen. "Marchrouter från regementena anlände med varje post. Allt skulle ske med marche forcee." Var omöjligt att samla ihop tillräckligt antal hästar "ty i länet funnos ej så många." Problemet löstes på så sätt att förbanden fick gå ena dagen och åka den andra. ett arrangemang som militären inte var särskilt nöjd med. Men från landshövdingeämbetet svarades, "att nöden har ingen lag." Hederstjerna säger om dessa väldiga transporter: "De skjutsande ledo dock mest, ja obeskrivligt, då mången bonde på åtta dagar ej återkom till sitt hem. Detta onda gick likväl över, och lyckligtvis var årstiden sådan, att hästarna allestädes funno någon föda på marken." Han tillägger: "Allmänheten var van vid lydriad, teg och led."

Vi återvänder till ersättningsstyrkan som avseglade från Ystad juldagsmorgonen 1806, med skonerten "Flundran", en resa som slutade olyckligt. En soldat, Johan Lund, Tuna soldattorp i Ytter Enhörna skrev ett brev till sin rotebonde vari han skildrar denna seglats.

"Vi tänkte oss snart komma fram till Stralsund. Knappt var vi utkomna i sjön förän vi blevo väderdrivna till Danmark. (Bornholm) Andags eftermiddag strandade vi med skeppet mot en bergklippa, och skeppet slogs i stycken och vi blevo i sjön, men kom dock lyckligt i land på en fästning i Danmark som hette Christiansö. Våra saker och kläder blevo ett rov för det stormande havets böljor. Den ädelmodiga herr commendanten gav oss var sin skjorta och var sin hatt, men annars är jag alldeles naken. Den 26 januari (1807) kom vi fram till Stralsund med mycken möda. Nu skall vi sätta upp mundering och jag är alldeles utan pengar." I fortsättningen av brevet utböder sig Johan Lund att utgå sin lön av rotehållaren samt pengar för "kronotunnan" (råg som tilldelades soldaten) i gengäld överlåter han åt Rotehållaren att sälja rågen när den utfaller. Så långt Johan Lund.

Förmodligen var Jonas Spak lika utblottad när han landsteg i Stralsund. Om Pommernbataljonens vidare öden hänvisas till vad jag skrivit i redogörelsen för soldaten Anders Sik på nr 13 dvs vad som inträffade i Pommern efter den 26/1 1807. Detta gäller också händelser i 1808-09 års krig intill Spaks död 8/12 1808. Någon längre tid fick inte Spak vara hemma på sitt torp. Efter Pommernbataljonens avsegling från Rügen den 26/9 1807, upplösten bataljonen i Krokök den 12 oktober, och i och med finskakrigets utbrott i februari 1808 sattes hela Södermanlands regm. på krigsfot i mars 1808.

Vi lämnar därmed Jonas Spak och övergår till att redogöra för hur det gick för änkan, Ingrid Ersdr. Hon bodde kvar på torpet någon tid, men fick sedan flytta undan för den nya soldaten Anders Hopp. Men hon flyttade inte långt. På nr 3 fanns en sk soldatstuga eller backstuga, förmodligen byggd av någon soldat som bostad efter avskedet, hit flyttade änkan, och i husförhörslängden var hon fortfarande skriven på nr 3 som inhyses. Hon har fr.o.m. 1819 till 1845, med några års undantag, understöd från församlingen, det utgöres som brukligt var av mjöl eller kontanter. Under åren 1837-38 får hon understöd från fonden för soldatänkor, med 1 Rdr. 16 sk. årligen, 1839-40 har beloppet nedprutats till 1 Rdr., samma belopp erhåller hon också åren 1846-47. År 1847 utbekommer hon även understöd från församlingen. Vid denna tid bor hon ensam vid nr 3, hennes dotter Brita lämnade hemmet redan 1824, och tog plats som piga vid Korshällstugan.

När socken stämman fattade beslut om utdelning av understöd till fattiga så behandlades de olika fallen offentligt på stämman. Det var sexmännen som vanligen framförde förslag på vilka som var i mest behov av hjälp. Sexmännen, vilka utsågs för de olika kyrkrotarna av stämman, var ju de som hade till uppgift, att hålla reda på och skaffa

sig en uppfattning om folks leverne och förhållande inom den egna roten. De var så att säga prästens förlängda arm uti socknen, och deras ord vägde säkerligen tungt när det gällde beslut om vilka som skulle få eller inte få understöd från församlingen.

I stämmoprotokollet för maj månad 1847, efter det beslut fattats om vilka som skulle få understöd, heter det: "och skulle denna fattigutdelning nästa söndag uppläsas i predikstolen, och pengarna utdelas samma dag, och mjölet nästa måndag och tisdag." Vid detta tillfälle tilldelades Ingrid Ersdr. 1 lpd mjöl, vilket hon själv uttog. Hon bodde i den del av socknen som i protokollen kallas "Kolmårdsdelen". Var gränsen gick för detta område kan inte exakt anges, men de stora skogsmoarna N och NÖ Hönstorpsjön kan nog anses som en sådan gräns, så t.ex. ansågs soldattorp nr 13 ligga "å den inom St Malms socken belägna del av skogen Kolmården." Och Spaks änka hade ca 1 1/4 mil till kyrkan efter den gamla vägsträckningen, varför hon för det mesfick anlita ombud då hon skulle hämta sitt understöd. Ett ofta anlitat ombud av de gamla och fattiga i Strängsjö trakten var avskedade soldaten och brukaren av Markstugan, Eric Forss, förut på nr 12. Han kunde ställa upp med dragare och åkdon. Men denna gång följde hon själv med till fattigstugan vid kyrkan, där fattigförsörjningens mjöllår var placerad. Det var sista gången Spaks änka på detta sätt fick sitt understöd. Året därpå kunde hon inte längre klara sig själv utan intogs i Fattigstugan, där hon avled i ålderdomsbräcklighet, den 29/3 1855, 83 år och 10 månader gammal.

Den fattigstuga vid kyrkan som omnämns här ovan hyste 8 sängplatser, medan antalet hjon varierade beroende på hur många som kunde dela säng. Man och hustru kunde givetvis göra det, även två kvinnor. År 1846 tillverkades nya sängar, varvid sängplatserna utökades med en.

Så särskilt trevligt var det inte att bliva intagen på fattighuset, där 8 -12 personer skulle samsas om utrymmet i ett ända rum, och där laga sin mat av tilldelade råvaror. Dagligen vistas bland folk med allahanda egenheter och lynnen. Man förstår våra förfäders motvilja att nödgas bliva omhändertagen av den s.k. fattigvården.

En fattigförestånderska utsågs av sockenstämman. Hon skulle bland mycket annat vara så fattig, att hon var i behov av hjälp för sin utkomst, och njuta lika underhåll som hjonen, men skulle ha förmånen av eget rum i fattigstugans kammare. Hon skulle vara känd för gudfruktighet och ärlighet, och inte så sjuklig eller gammal att hon brister i sina plikers fullgörande, eller så ung, att hon av hemlig lättfärdighet kunde framföda barn.

Förestånderskan hade skyldighet att med all behövlig hjälp tillhandagå intagna som icke förmå det själva. Redligt handhava och tillaga deras underhållskost. Efterse kläder och tvätt. Tillse att emottaget material för hjonens sysselsättning icke förskingras, t ex ull som mottagits för kardning och spinning. Hon skall med hjonens hjälp hålla rent och snyggt såväl inom som utomhus. Tillhålla hjonen renlighet och ordning, avstyra anledning till missnöje och tråtor mellan dem. Om hennes åtgärder härvid inte förslår, skall hon underrätta pastorn. Ja, det var mycket som fordrades av förestånderskan och det var ingen lindrig syssla hon hade. Ett gott omdöme och fasthet måste hon besitta. Det var inte alla som ägde dessa gåvor, och då var det hjonen som fick sitta emellan.

Klagomål på hur förestånderskor utövade sin gärning förekommer mycket sällan i protokollen. Men ett mycket allvarsamt missförhållande behandlades av sockenstämman den 10/5 1829, då det heter i protokollet: "Förekallades förestånderskan i Fattighuset, änkan Anna Eriksson, i anledning av mot henne anförda rättvisa klagomål för elakt förhållande emot fattighjonen, vilka klagomål vitsordades av församlingens präst. Henne blev förelagt provet, att från denna dag förhålla sig på ett sätt som henne åligger, eller och ur fattighuset utrymmas och få stockstraff."

År 1830 i mars månad anmäldes att fattigförestånderskan Anna Eriksson blivit så sjuk att hon måste intaga sängen. Man hade svårt att få fatt på en ersättare. En tillfällig sådan lyckades man till slut få, änkan Ingrid Jansdr, och då Anna Erikssons sjukdom blev långvarig utsågs Ingrid Jansdr till ordinarie förestånderska, och Anna degraderades till vanlig fattighjon. Denna åtgärd minskade naturligtvis inte oron i fattigstugan, och hon fortsatte i stegrad grad vara en källa till otrevnad bland hjonen, allra helst som degraderingen innebar att hon fick flytta ut från sin kammare till de övriga innevärnarna i stugan.

Det gick så långt, att sockenstämman återigen måste taga upp frågan om Anna Erikssons framfart i fattigstugan. Den 4/5 1837 anförde prostén på stämman, "att änkan Anna Erikssdr. fortfar med sitt elaka uppförande medels otidigheter mot de andra hjonen och även fattigfogden", och framhöll prostén, "att om hon därmed fortsätter borde hon på försök sättas på halv kost. Detta blev också församlingens beslut, varom prostén efter stämmans slut underrättade henne." F.d. fattigförestånderskan Anna Erikssdr. förekommer i fortsättningen inte i stämprotokollen, varför man får förmoda, att hotet att sätta henne på svältkost hade avsedd verkan.

Några ord om hur fattigförsörjningen finanserades i St Malm. Bönder och torpare var skyldiga, att efter uppgjorda specifikationer leverera matvaror och ved till fattigstugan. Kvantiteterna fastställdes efter hemmanens mantal och torpens leveransförmåga. Matvarorna utgjordes kött, mjöl, ärtor och gryn. I bland hände det att några av de leveransskyldiga tredskade, men sådant togs upp av stämman, och man hotade med bestraffning för dem som inte i tid utgjorde sina skyldigheter gent emot socknens fattiga.

Kontanter till fattigförsörjningen uttogs genom olika avgifter, såsom fattigprocenten som uttogs vid upprättande av bouppteckningar. Vid upprättandet av testamenten efter avlidna var avgiften 8 sk., lika stor var avgiften för kyrktagning och barnsöl, medan avgiften vid vigslar var 16 sk. Dessutom inflöt medel från några fonder och donationer.

De fattiga indelades i 3 klasser. År 1815 var fattigkosten i klass I = 1 lpd. mjöl var fjärde vecka, kött, strömming och ärtor efter tillgång samt 2 sk. banco i pennigar. Klass II = 1/2 lpd. mjöl i övrigt lika. Klass III = 1 lpd. mjöl till helgerna jul, påsk och pingst. Till dessa helger fingo fattighjonen i alla klasserna 4 sk. banco i kontanter.

Katrineholm 90-03-10

K. Hult

Källor, tryckta: Kungl. Södermanlands regm. 350 år.

Hederstjerna: Anetckningar under lugnet - - -

K-holms Hembygdsförening: St Malms sockenstämmoprot.

Landstinget i Sörmland: Veterinärväsende och Krigsmanskassa.

Bygden: Soldaten Johan Lunds brev.

Källor, Otryckta: Södermanlands regm. mönsterrullor.

Kyrkböcker från St Malms socken.

" " Östra Vingåkers socken.

Evert Wahlberg, Strängnäs, Datablad.